

ISSN 1999-4214 (print)

ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES
INSTITUTE

№4/2025

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2025

Бас редактор **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD)

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Аасланд Е.	философия докторы (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Каранфил Г.	философия докторы (PhD), профессор, Комрат мемлекеттік университеті, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Олдфилд А.	Философия докторы (PhD), профессор, Каролина Университеті Каролина, АҚШ
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	философия докторы (PhD), профессор, Токат Газиосманпаша университеті, Токат, Түркия

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.
Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»
Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Басуға 30.12.2025 ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.
Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89
«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова
Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Аасланд Е.	доктор философии (PhD), профессор
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Каранфил Г.	доктор философии (PhD), профессор, Комратский государственный университет, Кишинев, Молдова
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курысжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Олдфилд А.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Каролины Каролина, США
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ
Сенмез О.Ф.	доктор философии (PhD), профессор, Университет Токат Газиосманпаша, Токат, Турция

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова».
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022
Подписано в печать 30.12.2025 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute
Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Aasland E.	
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Karanfil G.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Komrat Devlet Univerditesi, Kishinev, Moldova
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhana L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Oldfield A.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Coastal Carolina University Carolina, USA
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF
Senmez O.F.	(PhD), Professor, Tokat Gaziosmanpasa University, Tokat, Turkey

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 30.12.2025 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

ЖАҚСЫЛЫҚОВА К.Б.,
ҮДЕРБАЕВ А.Ж.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АБИЛМАЖИНОВА А.Б., АХМЕТОВА М.К., ЕКЕР С.	Қазақ тілдік санасындағы «қыз ұзату» тойының репрезентациясы	7
АЙДАРБЕК Қ.Ж., ИМАНБЕРДИЕВА А.Б., ЖУНУСОВА А.С.	Қазіргі ғылыми коммуникациядағы терминологиялық элементтер	22
AKIZHANOVA D.M., SATENOVA S.K., OMAROVA A.S.	The semantics of onyms: interlingual transfer of toponyms in the Akmola region	31
ЕСИМБЕКОВА Д.Б.	Иммерсивті сөздік – кәсіби лексиканы меңгертудің заманауи құралы	44
КАНАШАЕВА Г.А., АШИРКУЛОВ К.Б., ӘШІРХАНОВА Қ.М.	Ұлттық код: «Құтадғу білік» еңбегіндегі жомарт/ақи концепті	55
КЕНЖЕХАНОВА Н.Қ., ЖЫЛҚЫБЕКҰЛЫ Б., АГАБЕКОВА Ж.А.	Көптілді академиялық ортадағы терминжасам және аударма стратегиялары: қытай және қазақ тілдері негізінде	66
КУДЕРИНОВА К.Б., ЕСКЕНДІР Ж.Е.	Сөз стилистикасы	82
МАКУЛБАЕВА А.А., БАЙДРАХМАНОВ Д.Х.	Подкасттардағы киберсленгтерге лексикалық және семантикалық талдау	92
НУРБАЕВА А.М., БАЙСЫДЫК И.Б., КУРМАШЕВА Г.Б.	Англицизмы как лингвистическое явление в рекламных слоганах казахстана: структурно-семантический и прагматический анализ	102
НУРКИНА Н.А., БАРАТОВА М.Н.	Мәшһүр Жүсіптің «Гүлшат-Шеризат» дастанындағы көнерген сөздердің мағыналық-көркемдік қызметі	114
OMARBEKOVA G.A.	Digital culture in the kazakh context: contemporary issues	124
ӨМІРЗАҚОВА А.К., ЖАҚСЫЛЫҚОВА К.Б., ҮДЕРБАЕВ А.Ж.	Қ. Сәтбаев оқу мәтініндегі қазақ өлшем атауларының этнолингвистикалық репрезентациясы	133
ТАНЕШ Б., МЕЙРАМОВА С.А., ЗАГАТОВА С.Б.	Қазақ, ағылшын тілдеріндегі паремиологиялық бірліктердің мәдени ерекшеліктері	144
ТОЛЕУКОНЫР Ж.К.	«Әке» концептісінің мағыналық құрылымы және әлеуметтік-мәдени аспектісі (М. Әуезов шығармалары бойынша)	156

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АБДЫРОВА А.О., ЖАЕВА Р.Р.	Ғалым Қ. Жүсіп еңбектеріндегі әдеби көркемдік түр сипатының зерттелу ерекшеліктері	166
АЛИМБАЕВ А.Е.	Көне түркі жазба мұраларындағы «мәңгілік» мотивінің жырлануы	178
БӘШІРОВ Н.Қ.	Байбатыр Ержанұлының публицистикалық мақалаларындағы ағартушылық ұстаным	189
БУТЕЕВ Б.О.	Смех между Востоком и Западом: Абай Кунанбайұлы и Анри Бергсон	200
SULEIMENOVA ZH.A., GALYMZHANOV B.G.	Religious motifs comparative analysis of Zhusup Kopeyuly and Ahmed Yasawi works	208
ҚУАНЫШБАЕВА Н.А., САҒЛАМ С.	Алаш кезеңіндегі балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық жүйесі	217
ШАЛҒЫНБЕКОВА А.Б., АМРЕНОВ А.Д.	Ақын Мәжит Айтбаевтың поэзиясы	227

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

КАРЫБАЕВА С.Е., ЖҮНІСОВА К.Қ.	Білім беру үдерісіндегі семантикалық оқытудың рөлі: мәтіндермен жұмыс істеу стратегиялары, кезеңдері және әдістері	237
----------------------------------	--	-----

*Н.А. ҚУАНЫШБАЕВА¹С. САҒЛАМ²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан¹Памуккале университеті, Денизли, Түркия²(e-mail: nazerke.kuanysbbaeva@mail.ru¹, soner.saglam@gmail.com²)

АЛАШ КЕЗЕҢІНДЕГІ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНІҢ КӨРКЕМДІК-ЖАНРЛЫҚ ЖҮЙЕСІ

Аңдатпа. Мақалада алаш кезеңіндегі қазақ балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық жүйесі қарастырылады. Зерттеу барысында XX ғасырдың бас кезінде жазылған қазақ балалар әдебиеті шығармаларының жанрлық ерекшеліктері, оның ішінде мысал, өлең, пьеса, халық ауыз әдебиеті үлгілеріндегі ертегілер, жаңылтпаштар, жұмбақтар, сондай-ақ поэма, проза, әңгіме жанрлары кеңінен талданады. Аталған жанрларда жазылған туындылардың көркемдік жүйесі, олардың ұлттық білім берудегі орны, балаларға арналған әдебиеттегі рөлі жүйелі түрде зерделенеді. Зерттеуде алаш кезеңіндегі қазақ балалар әдебиетінің жанрлық жүйесінің қалыптасуы, көркемдік құралдар мен стильдік ерекшеліктері терең зерделенеді. Әдеби туындылар арқылы қазақ халқының ұлттық құндылықтары мен мәдени болмысы айқындалады. Сондай-ақ, қазақ балалар әдебиетіндегі әр жанрдың өзіндік ерекшеліктері методологиялық әдіс-тәсілдердің көмегімен талданып, оларды жаңғыртудағы алаш кезеңіндегі қаламгерлердің туындыларының қазақ әдебиеттануына қосқан үлесі сарапталады. Балалар әдебиетін зерттеушілердің пікірі негізге алынып, тұжырымдар жасалады. Мақалада қазақ балалар әдебиетіндегі көркемдік жүйенің дамуы мен оның ұлттық құндылықтармен байланысы кеңінен талданады.

Түйін сөздер: Балалар әдебиеті, Алаш кезеңі, жанрлық жүйе, көркемдік құралдар, ұлттық құндылықтар, поэма, проза, әңгіме, мысал.

Кіріспе. Алаштың ренессанстық жолы ұлтына ақиқат жолымен жүріп, қызмет ететін Әлихан, Ахмет, Міржақып сынды алыптарды қалыптастырды. Осы алыптың жанына бір топ қазақ оқығандары жиналды. Олар Алаш Орданың, Алаш қозғалысының, Алаш партиясының негізін қалады. Қазақ ғылымын, қазақтың рухани келбетін жасады.

Жазба әдебиеттің іргелі саласы саналатын қазақ балалар әдебиетінің дамуы мен қалыптасуы кеңестік және алашшыл қаламгерлер арасындағы жіктелу уақытымен сәйкес келді. Кеңестік-большевиктік бағытты қуаттаған қаламгерлер балалар әдебиетін жаңа өндірістердің ашылуы, кеңестік биліктің нығаюы, жұмысшы таптың ортасынан шыққан кеңестік идеяға құлай берілген жас азаматтарды қалыптастырғысы келді. Ал ұлтшыл, алашшыл демократтар ортасы ағартушылық жолды қолдады. Ұлттық дәстүрдің жібін жалғап, жас ұрпақтың жадына ұялату мақсаттарына айналды. Дегенмен, қиын-қыстау заман болса да XX ғасырдың бас кезіндегі балалар әдебиеті жаңаша бір кезеңге, жолға қадам басты. Поэзия, тақпақ, проза, повесть, әңгіме, ертегі, мысал сынды жанрларда Алаш кезеңінде тың туындылар дүниеге келді, жаңа жанрлар қалыптасты. Символикалық мәндегі түрлі образдар, бейнелі сөздер осы уақытта жазылған көркем шығармалардың құндылығын арттырды. Әсіресе, алашшыл оқығандар қазақ балаларын оқуға шақырды. Қараңғы, оқымаған жас буынды білім мен өнерге ұмтылдырды. Оқуға шақыру туындыларында үндеу басым болғандықтан көркем туынды мен публицистикалық стиль ішкі мазмұн тұрғысынан байланысты болды. Балаларға арналған көркем шығармалармен қатар Алаш

кезеңінде балалар әдебиетінің қарыштауына газет-журналдардың және баспалардың ықпалы болды. «Қазақ» газетінде қазақ балаларының білім алуға деген құлшынысы, жас буынға арналған туындылардың барлығы газеттің әр санында жарияланды. Мұнымен қатар Ташкенттен шығатын «Алаш» газетінде елді тыныштыққа, балаларды оқу мен білімге насихаттаған «Алаш балалары» атты мақала жарыққа шықты.

Алаш кезеңінде балалар әдебиетінің түрлі жанры жаңару, жаңғыру бағытын таңдады. Ахмет Байтұрсынұлы «Әліпби», «Тіл-құрал» арқылы теориялық қағидаларды түсіндіргеннен соң, мысал ретінде бала танымына сәйкес, қазақ өмірімінен хабар беретін мысалдарды жинақтап, халық ауыз әдебиет үлгілерін ұсынып отырды. Бата, насихат, қанатты сөздер, мақал-мәтел, жаңылтпаш тағы осы қатарлы ауыз әдебиет үлгілерін жас ұрпақтың жасына сәйкес қосты. Ахмет Байтұрсынұлы: «Әр ақын, әр жазушы сөздің басын өзінше құрастырып, өз оңтайымен тізеді. Өз білуінше пікірлейді, сондықтан әрқайсысының лұғатында өзіндік айырымы, өзіндік белгісі болады» дейді [1,155]. Біздің де басты мақсатымыз – Алаш кезеңіндегі қаламгерлердің балалар әдебиетін қалыптастырудағы орнын анықтап, туындылардың көркемдік-жанрлық жүйесін зерделеу.

«Қазақ», «Айқап» сынды газет-журналдармен қанаттас «Жәрдем» сынды баспалар Алаш кезеңіндегі балалар әдебиетінің жарыққа шығуына үлкен үлес қосты. Ағайынды Нығметуллин Сұлтан мен Нығметуллин Садық баспа негізін 1912 жылы қалады. Баспаханадан алғашқы балалар әдебиетінің қатарында «Балаларға жеміс» атауымен Тайыр Жомартбайұлының өлеңдер жинағы жарыққа шыққан [2,193].

Аты алты алашқа таныс тұлғалармен қатар есімдері қазір де көпшілікке белгісіз алаштықтар да балалар әдебиетіне деген жанашырлығы мен құштарлығын тоқтатқан жоқ. Сондай тұлғалардың бірі – Кәшімов Мұхаметсәлім Әбдрахманұлы. Алаш қозғалысына қатысып, қазақ балаларының оқуына, білім алуына өз деңгейінде көмектесе алған. Әкесіне еріп қасиетті Меккеге барып «бала қажы» атанған. Қазақ балаларына арнап «Әдеп», «Ақыл» кітабы және «Сабақ» сынды еңбектер жазған. Еңбектерінде жас ұрпақтың тәрбиесін ұлттық салт-дәстүрмен байланыстыруды мақсат еткен [2, 223].

XX ғасырдың бас кезіндегі балалар әдебиеті жанрлық ауқымын ұлғайтып, көркемдік жүйесін тағы бір белеске көтерді. Осы уақытта балаларға арналған өлеңдер, әңгімелер, авторлық ертегілер, мысалдар мен пьесалар қалыптасып, жүйелі түрде дамуға бет алды. Сондай-ақ, халық ауыз әдебиетінің дәстүрлі үлгілері – аңыздар, жырлар, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар, жұмбақтар да балалар әдебиетінің бөлінбес қазығына айналды. Аталмыш жанрлар ұлттық рухани мұраны негізге ала отырып, оянған жас буынды қалыптасыруда негізгі рөл атқарды. Қазақ балалар әдебиетінің көркемдік құралдарының нығаюына ерекеше ықпал жасады.

А.Байтұрсынұлы, С.Көбеев, Ж.Аймауытұлы, М.Дулатұлы, І.Жансүгіров, М.Жұмабаев, С.Сейфуллин, Б.Майлин, С.Дөнентаев, Т.Жомартбаев, Б.Өтетілеуов сынды қаламгерлер Алаш кезеңіндегі балалар әдебиетінің жанрлық және көркемдік жүйесін жасауда, балалар әдебиеті арқылы өмір шындығын жеткізуде үздіксіз жұмыс атқарды. Жоғарыда есімдері аталған қаламгерлер өлеңдер, мысалдар, әңгімелер, ертегілер, пьесалар және оқу құралдары арқылы жас буынның танымын кеңейтуге, ұлттық мұраларды насихаттауға барын салды. Көркем туындыларында халық ауыз әдебиетінің үлгілерін сақтап қана қоймай, жаңашыл идеялармен нығыздай түсіп, балалар әдебиетінің жанрлық құрылымын дамытуға және көркемдік деңгейін жетілдіруге ат салысты. Алаш кезеңіндегі қаламгерлердің еңбегі қазақ әдебиетінің қарыштауына және қазақ балаларының тәрбиелік, танымдық дегейінің артуына негіз болды.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Тақырыпты зерттеу аясында Алаш кезеңіндегі қаламгерлер қазақ балалар әдебиетінде жандандырған өлең, мысал, пьеса жанрларындағы және халық ауыз әдебиеті үлгілеріндегі сондай-ақ поэма, проза, әңгіме жанрларындағы туындылар зерделенді. Бұл туындылардың жанрлық ерекшеліктері мен көркемдік жүйесі қарастырылып, бала санасын оятудағы және ұлттық танымдық тұрғысына назар аударылды. Сонымен қатар, аударма туындыларды талдау барысында, олардың қазақ

балалар әдебиетіне ықпалы мен ұлттық тілдік ерекшеліктерді сақтаудағы маңызы талданды. Тарихи-әдеби әдісі арқылы Алаш кезеңіндегі әдеби еңбектердің жазылған уақытының саяси-әлеуметтік жағдайымен байланысы қарастырылды. Әдеби шығармалардың білім берудегі, ұлттық құндылықтарды бала бойына қалыптастырудағы маңыздылығы айқындалды.

Сол кезеңдегі балалар әдебиетінің көркемдік жүйесін зерттеу барысында әр жанрдың құрылымдық ерекшеліктері, образ жасау тәсілдері, тілдік және стильдік құралдарды пайдалану ерекшеліктері кеңінен зерделенді. Көркем туындылардағы көркем бейнелер мен тақырыптық мазмұнның басымдылығы терең талданды.

Тақырыпты кеңінен түсініп, жазу барысында теориялық әдістер: жинақтау, талдау, салыстыру тәсілдері қолданылды. Зерттеушілердің пікірлері мен Алаш кезеңінде жазылған туындылардан мысалдар ұсынылды. Аталмыш тәсілдер XX ғасырдың бас кезінде жазылған балалар әдебиетінің жанрлық және көркемдік жүйесін анықтауға мүмкіндік берді.

Талқылау мен бақылау. Алаш кезеңіндегі әдебиет халық ауыз әдебиетін басшылыққа ала отырып балалар әдебиетіне жаңа жанрлар қосты. Шет елдік озық деген туындыларды аударып, қазақ әдебиетінде жаңаша бір жанрды қалыптастырды. Ол – мысал жанры еді. Қазақ әдебиеттануында мысал жанры осы кезде ғана қалыптасты деген сөзден аулақпыз. Пушкин, Крыловтың мысал өлеңдерін аударған Ыбырай, Абай ізін Алаш кезеңіндегі қаламгерлер жалғастырды. Дегенмен, мысал жанрының аясы XX ғасырдың бас кезінде кеңейді. Тар жолдан, тайғақ кешуден тұратын заманда билік пен елін ұмытқан кейбір атқамінерлерді сынау үшін де, қазақ балаларын оқуға ұмтылдыру үшін де мысал жанры керек болды.

А.Байтұрсынұлы «Қырық мысалды», С. Көбеев «Үлгілі тәржімәні», С.Дөнентаев «Уақ-түйекті», Б.Өтетілеуі «Жиған-тергенді» халыққа ұсынды. Басты мақсат – мысал жанры арқылы халықты оятып, болашақты ойлауға, еңбек етуге шақыру.

Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілі мен қазақ әдебиеті ғылымын қалыптастырған бірегей тұлға. Қазақ балалар әдебиетінің Ыбырайдан кейін түрленіп, дамуына өлшеусіз үлес қосқан қайраткер. Жас ұрпақтың, жаңа буынның оқырмандарына арнап «Тіл-құрал», «Әліпби», «Қырық мысал», «Маса» сынды туындыларын ұсынды. А. Байтұрсынұлы: «Баланы оқытуын жақсы білейін деген адам, әуелі, балаларға үйрететін нәрселерін өзі жақсы білуі керек, екінші баланың табиғатын біліп, көңіл сарайын танитын адам болуы керек» [3, 223].

И.А.Крыловтан «Қырық мысалды» аударуда Ахмет Байтұрсынұлы ағартушылық қызмет атқарды. Ахмет Байтұрсынұлы балаларға арналған мысал мен өлеңдерінде жас буынды оқуға, менмен болмауға, тәрбиелі, тәртіпті, білімді болуға шақырды. И.А.Крыловтың мысалдарын сол кездегі өмірмен байланыстырып, қиын-қыстау сәттерді мысал жанры арқылы жеткізу. Мысал жанры арқылы да балаларға өнер мен біліммен үндес болуды үйретеді. «Аққу, шортан һәм шаян» [4, 57]. мысалы арқылы ұйымшыл болып, бірігіп еңбек етуге бағыттайды. Адам бойындағы тәкаппарлық пен күншілдік сынды жағымсыз қасиеттерді сынап, балаларға ондай жиіркенішті, жағымсыз қасиеттерден аулақ болуға үндейді. Осы сынды мысалдар

С.Көбеевте де болды. 1901 жылдан бастап, жердің шалғайлығына қарамай Ырғыз маңындағы ауылдардың бірінде білім беріп, қараңғылықтың тұңғығына еніп бара жатқан жас ұрпақты жарыққа алып шықты. Ізіне түсіп түртпектеген байларды Крыловтан мәндес мысалдарды тауып, аударып халыққа ұсынды. Соның дәлелі «Көлбақа мен Юпитер» мысал өлеңі [5, 87]. Ыбырай мен Абайдан кейін

А.Байтұрсынұлы, С.Көбеев, Б.Өтетілеуов сынды қаламгерлер И.А.Крыловтың өлеңдерін қазақ танымына сәйкестендіріп аударды. С.Көбеев 1910 жылы Қазан қаласында «Үлгілі тәржімә» атымен мысал өлеңдер жинағын шығарды. Одан кейін «Үлгілі бала» атты қазақ балаларына оқу құралы ретінде шыққан кітабы қазақ балалар әдебиетінің қоржынын толтырды.

Мысал жанрын Алаш кезеңінде алға сүйреген қаламгерлер қатарында Сәбит Дөнентаев та болды. 1915 жылы ақынның екі бөлімнен тұратын «Уақ-түйек» атты өлеңдер жинағы жарыққа шықты. Қазақ балаларын бос жатпауға, білім алуға, өнер үйренуге бағыттады. Оның шығармашылығы жанрлық және көркемдік жүйе тұрғысынан ерекше маңызға ие. Соның ішінде өлеңдері мен мысал жанрындағы туындылары эстетикалық жағынан өз құндылығын жойған жоқ. Өлеңнің негізгі тақырыбы, жанры ағартушылыққа бағытталды. Мысал жанры арқылы қазақ қоғамында орын алып жатқан кемшіліктерді мысал жанрына сәйкес әжуалап, дидактикалық мәнде астарлы, тұшымды ойлар айтады. Ақынның осы аталмыш жанрда «Көзі тоймаған ит», «Екі теке», «Ауырған арыстан» мысалдары жарыққа шықты [6, 76]. «Көзі тоймаған ит» мысалында ашкөздік пен қанағатсыздықты айтса, «Ауырған арыстан» мен «Екі теке» [6, 80] мысалында адам бойындағы жағымсыз мінездерді сынға алды. Қазақ балаларын кішіпейілділік пен адалдық шеңберінен шықпауға шақырды. Сонымен қатар, Алаш кезеңіндегі балалар әдебиетінің жанрлары ұлғайды. Соның ішінде балаларға арналған өлеңдер мен әңгімелердің тынысы кеңейді. Бұл кезеңдегі өлеңдердің басым көпшілігі ағартушылық бағытта болды. Әңгіме жанрының да салмағы артты. А.Байтұрсынұлы, Ж.Аймауытұлы, М.Дулатұлы,

І.Жансүгіров, М.Жұмабаев, С.Көбеев, С.Сейфуллин, Б.Майлин, С.Дөнентаев сынды ХХ ғасырдың бас кезін қамтитын қаламгерлер шығармашылығы поэзиядан Абай бағытын, әңгімеден Ыбырай жолын жалғастырды.

ХХ ғасыр басында қазақ балалар әдебиетінің дамуына өлшеусіз үлес қосқан қаламгерлер қатарында Сұлтанмахмұт Торайғыров елеулі орын алады. Өлеңдерінің жанрлық сипаты мен көркемдік жүйесі тың идеялар мен белгілі бір формаға құрылған. Сұлтанмахмұт Торайғыров қазақ балалар әдебиетіне білім күресі мен ағартушылық сипат қосып, Алаш баласының намысы мен жігерінің қалай болу керектігін санамалап көрсетті. Жас буынды қараңғылықтан құтылып, білім мен өнерге ұмтылуына шақырады. Бәрімізге таныс «Шәкірт ойы» атты өлеңінде болашаққа ұмтылған жас буынның ішкі толқынысы мен жүрек сөзі анық байқалады:

Қараңғы қазақ көгіне,
Өрмелеп шығып күн болам!
Қараңғылықтың көгіне,
Күн болмағанда, кім болам?! [7, 45].

«Шәкірт ойы» өлеңінде бейнелі сөздер мен символикалық образдарды шеберлікпен қоса отырып «күн болу» сынды көркемдегіш құралдар шәкірт ойын, ашық жас алаштықтардың жаңа келбетін көрсетті. Сонымен қатар, «Талаптыға», «Шәкірт ойы», «Шығамын тірі болсам адам болып» [7, 58]. сынды өлеңдерін оқи отырып өлең мен публицистикалық стильді байланыстыруда жанрлық ерекшелігін байқаймыз. Себебі Сұлтанмахмұттың өлеңдерінде үндеу басымырақ келеді. Бұл өлеңде көсемсөздік стиль мен пәлсапалық ойлар қатар кіріктірілген. Өлең мен стильді бір өлең аясына, өз идеясы жолындағы біріктіруі жас буынды ағарту, қараңғылықтан ояту басты мақсат болды. Сұлтанмахмұт Торайғыров сияқты, өлеңінде болашаққа үндеуі басым, Алаш кезеңінде өмір сүрген, біз жоғарыда мысал жанрындағы туындыларына тоқталған ақын С. Дөнентаев та «Талап», «Балалық», «Менің жайым» «Замандастар» [6, 36] өлеңдерінде білімнің маңыздылығы, өнер мен мәдениеттің ешүақытта да құндылығын жоймайтынын жазды. «Балалық» [6,40] атты өлеңінде қазақ қоғамындағы баланың болмысын, мінезін сыншыл тұрғыда зерделеп, сенгіштік пен аңғалдықтың кері әсері болатындығын да өлең арқылы береді. Ал «Замандастар» [6,36] өлеңінде білім алу тек жас буынға ғана емес, кұллі қоғамға керек екендігін айтып, пайдалы кеңестерін тармаққа сыйғызады. Сондай-ақ, ақын оны мысал жанрында да жүйелі қолданады.

Мағжан Жұмабаев балалар әдебиетін биік арнаға көтерген Алаш қайраткері. Қазақ балалар әдебиетінің әлемдік балалар классиктерінің туындыларымен қанаттас тұруына еңбек еткен ұлттың дарынды перзенті. Мағжан Жұмабаев туындыларында білім беру тақырыбы маңызды орынға ие болды. ХХ ғасырдың 20-30 жылдары ақын мектеп

оқушылары мен мұғалімдеріне негіздеп «Педагогика» және «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жөні» сияқты еңбектерін жариялап, оқырманға, қазақ қоғамына ұсынды. Мағжан баланы қысыммен, зорлық-зомбылықпен оқытуды қаламады. Баланың ерікті түрде, өз ынтасымен білім алуына, мектепке баруына құштарлығын оятқысы келді. Ол құштарлық пен сенімділікті ояту қазақ оқығандарының мінедетіне айналды. М.Жұмабев: «Баланы жазамен қорқыту еш дұрыс емес. Баланы ұру, соғу ісі адамшылыққа ұнамайтын іс. Ұрылып, соғылып тәрбиеленген бала жанының бар жақсы мінездерінен, ақылынан, есінен айрылып, миғұла болады. Сужүрек, жасқаншақ болады» [8, 89], - дейді. Мағжан Жұмабаевтың балалар әдебиетіне қосқан үлесі ұшан теңіз. Жас буынның психологиясын бағамдай отырып, рухани кемелденуіне негіз болатын көркемдігі жоғары туындыларды жарыққа шығарды. 1926 жылы қазақ балаларына арналған туындылары «Жаңа мектеп» журналында жарияланды. «Ойын», «Ана», «Бөбектің тілегі», «Сал, сал, сал білек», «Немере мен әжесі» сынды өлеңдері жарияланды [9, 123]. Қазақ балалар әдебиетінде теңдессіз рухани мұра болды. Журналға енген өлеңдерінің жанрлық ерекшелігі де басқа ақындардан ерекше құрылған. Мысалы, «Бөбектің тілегі» өлеңі арқылы жас ұрпақтың кіршіксіз пәк арман тілегін жеткізеді:

Тоқтышағым тоғыз тап,
Саулық қойым сегіз тап,
Сегізін де семіз тап... [9,132]

Осы өлең арқылы ақын балалардың табиғатпен үндес болу керектігін меңзеп, еңбек пен игілік турасындағы түсініктерін ұлғайтады.

Мағжан қазақ балаларына арналған туындыларында ертегі, дастан, поэма жанрларын тиімді пайдаланды. «Ертегі», «Жүсіп хан», «Қойлыбайдың қобызы», «Өтірік ертегі» [9, 110] сияқты көркем шығармалары жас буынды жақсылық пен жамандықтың ара-жігін айқындауға, шындықты бағалауға үйретеді. Мысалы, «Өтірік ертегі» [9, 115] поэмасында тышқандар мен мысықтардың қарым-қатынасы арқылы сол кезеңдегі саяси астарлы ойларды жеткізеді. Жүзім шарабын ішіп алып көтеріліс бастаған тышқан және мысықтардың сатқындық әрекеті, соңында екі тараптың да аластатылуы балаларға өте қызықты әрі оқиғаға толы әңгіме ретінде жазылған. Мағжан Жұмабаевтың көркем туындыларының көркемдік ерекшелігі – жас буынның жадына қабылданатын түсінікті ақпарат пен сюжеттік тартымдылыққа, жатық тілге құрылған. Ол балалардың дүниетанымын байыту үшін қысқа, мазмұнды, қызықты оқиғалар мен образдарды жүйелі қолданды. Сондай-ақ, шығармаларында ізгілік, қарапайымдылық, мейірімділік, шыншылдық сынды жалпыадамзаттық құндылықтарды дәріптеп, жасөспірімдерге ұлтшылдық мінез бен тәрбие негіздерін ұялатады.

Қазақ балалар әдебиетінде ерекше орын алып, балалар әдебиетінің жанрлық және көркемдік жүйесін дамытуда өлшеусіз еңбек сіңірген қайраткер – Жүсіпбек Аймауытов. Ж. Аймауытов ең алдымен бала тәрбиесіне үлкен көңіл бөліп, осы бағытта ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүйелі жүргізген. Оның бала тәрбиесіне қатысты жазған еңбектері ұлттық педагогика мен психологияның қайнар көзі десек еш қателеспейміз. «Тәрбиеге жетекші» атты еңбегінде қазақ балаларының жан-жақты дамуы үшін білім беру, өнердің, тәрбиенің маңыздылығын ескере отырып, бала тәрбиелеудегі дидактиканың ғылыми негізін қазақ тілінде тұңғыш рет жүйелі түрде жазып шығады. Бала тәрбиелеуде отбасылық өнегені естен шығармауға үндейді. Ж. Аймауытов: «Баланы бұзуга, яки түзеуге себеп болатын бір шарт – жас күнінде көрген өнеге. Ол өнеге әке-шешесінің тәрбиесі арқылы қалыптасады» деп ата-ананың бала тәрбиесіндегі орнына ерекше мән береді [10, 98]. Қазақ балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық жүйесін дамытуда Ж. Аймауытов балаларға арнап өлеңдер, тақпақтар, қысқа әңгімелер, тіпті көлемді повестер мен романдар жазып, әдебиет саласына үлкен жаңалық енгізді. Балаларға арналған өлеңдерінде табиғаттың әсемдігін, туған елдің көркемдігін, ізгілік құндылықтарын және ұлттық рухты ерекше ынтамен жеткізген. Біз бұл жағынан Абай дәстүрін жалғастырған қаламгер ретінде де танимыз. Мәселен, «Жазғы шілде» өлеңі балаларды табиғатпен үйлесімді болуға, шат-шадыман ғұмыр кешуге шақырады:

Ой, балалар, балалар!
Шілдем, шілдем, шілде айым,
Шұбар ала шешектер,
Шудаланған көп шөптер... [11, 6]

Өлеңде қаламгер табиғат аясындағы балалық шақтың тәтті көріністерін, ойын-сауыққа толы күндерді көркем тұрғыда суреттейді. Табиғат лирикасына сүйене отырып, балалардың қоршаған ортаға деген сүйіспеншілігін арттырады..

Әңгіме жанрында да Ж. Аймауытов қазақ балаларына қызықты әрі танымдық туындылар жазды. Оның «Жан-жануардың иісшілдігі» [11,12] атты әңгімесі балаларға көшпелі қазақ өміріндегі төрт түлік малдың қасиеттерін таныстыру мақсатында жазылған. Осы әңгімесінде қазақ халқының тұрмыс-салты мен табиғатпен үйлесімді өмір сүре білудегі даналығын нақты мысалдар келтіру арқылы әңгіменің көркемдік жүйесін дамытады. Төрт түлік, соның ішінде жылқы мен сиырдың иіс сезгіштігі туралы шебер психологиялық детальдармен баланың таным дәрежесін, қиял көкжиегін кеңейтеді.

Қазақ балалар әдебиетінде алаш кезеңінде жазылған көркем шығармалар жетерлік. Жоғарыда біз еңбектеріне тоқталған қаламгерлерден басқа М.Дулатұлы, С.Сейфуллин, Б.Майлин, С.Мұқанов, М.Әуезов т.б ақын-жазушылар балалар шығармашылығына қалам тербеген. Бұл кезеңде барлық қаламгерлер балалар әдебиетін айналып өткен емес. Соның ішінде, біздің қозғап отырған тақырыбымыздың аясында балалар әдебиетінде жаңа жанр пьесаның қалыптасуына негіз болған – Ілияс Жансүгіров. Қаламгердің өз сөзінде: «Бізде балалар әдебиеті – жасалмаған әдебиет. Сондықтан менің бар ойым осы әдебиеттің жасалуына көмектесу еді. Бұл туралы біраз еңбектерім бар: «Балаларға тарту», «Балаларға базарлық» тағы басқалар [12, 43] Бізде, әсіресе, техника, өнер жайында шығармалар туған жоқ. Енді бұл кетікке кірпіш қалауымыз керек» дейді. І. Жансүгіров техника, өнер саласында алғашқылардың бірі болып балалар танымына сәйкес өлеңдер ұсынды. Ілияс Жансүгіровтің шығармашылығы қазақ балалар әдебиетінде ерекше мәртебеге ие болды. Оның техника, өнер, табиғат салаларын қарапайым әрі бала ұғымына лайықты түрде жеткізуге деген ұмтылысы – балалар әдебиетіндегі жаңалықтар ретінде бағаланды. Ақынның 1931 жылы жазған «Элеватор» өлеңі – осының жарқын дәлелі болмақ [12,54]. Бұл өлең бала мен ересек адамның диалогына құрылған. Өлеңде бала элеватордың құрылысы мен қызметі жайлы білгісі келеді, ал ересек адам жұмбақ түрінде баланың қойған сұрақтарына көркем жауап береді. Мысалы, жұмбақ өлең арқылы бала ағасына сұрақ қояды:

Кеудесі кең,
Жегені жем,
Батырың.
Бойы зәулім,
Аты кім? [12,54]

Бұл жердегі баланың сұрағы элеватордың сыртқы ситатын ашады. Ересектің жауабы жұмбақ шешімін анықтайды. Халық ауыз әдебиетінің жанры саналатын жұмбақты керемет үйлесіммен қолданады. Өлеңнің көркемдік-жанрлық ерекшелігінің өзегі құрылымында. Аралас буынды өлең үлгісінде жазылған туындыға зер сала отырып, автордың тың сұрлеу жол іздегені, жаңашылдығы көрінеді. Бұл өлеңге динамика сыйлайды. Ілиястың осындай жұмбақ айтыс немесе жұмбақ өлеңдерімен қатар Қызылорда қаласында 1930 жылы 67 жұмбақтан тұратын жинағы жарыққа шығады. Жұмбақтардың негізгі тақырыбы техника мен өнердің шеңберінде болады.

Жоғарыда айтқанымыздай І. Жансүгіров қазақ балалар әдебиетінде тұңғыш пьеса жанрының негізін қалаған. 1920-30 жылдардағы балалар әдебиеті саласындағы тынымсыз ізденісі оның 1934 жылы жазылған «Мектеп» пьесасында өз жемісін берген болатын. Бұл ретте «Қазақ кеңестік балалар әдебиетіне пьеса жанрын тұңғыш рет енгізген Ілияс болды. Бұған дейін бұл жанр қазақ балалар әдебиетінде болмаған» деген пікірді еске салуға болады [13, 293]. Балалар әдебиетіндегі үздік шығармалардың бірі І. Жансүгіровтың тағы да бір туындысы «Шәркей» әңгімесі. «Шәркей» әңгімесі Алаш кезеңіндегі балалар әдебиетінің

салмағын арттырды. Аталмыш туындының маңыздылығы жөнінде зерттеушілер мақаласында бұл шығарманың балаларға арналып, оқуға жеңіл және түсінуге қарапайым болғанымен, оның баланың танымдық түсінігін, дүниетанымын кеңейтуі мен тәрбиелік мәні жоғары болғандықтан, үлкен құндылыққа ие екендігін айтады [14, 28]. Алаш кезеңінде жазылған туындылармен қатар сол кездегі оқиғалардың барлығы ұрпақ санасында жаңғырмақ

Нәтижелер. XX ғасырдың басындағы қазақ балалар әдебиеті Ыбырай мен Абайдың ағартушылық және демократиялық дәстүрлерін әрі қарай жалғастырып, отаршылдыққа қарсы күрес пен тәуелсіздікті аңсау идеясын басты миссияларына айналдырды. Бұл кезеңдегі балалар әдебиеті қазақ халқының қараңғылықтан шығып, білім мен өнерге ұмтылуының символы болды. Ахмет Байтұрсынұлы, Спандияр Көбеев, Міржақып Дулатұлы, Жүсіпбек Аймауытұлы, Ілияс Жансүгіров, Мағжан Жұмабаев, Бейімбет Майлин, Сәбит Дөнентаев сынды қаламгерлер қазақтың тарихи-мәдени дамуын арттырып, халықты өнер мен білімге шақырды.

Алаш кезеңінде қазақ балалар әдебиетін қалыптастырушы А.Байтұрсынұлы, М.Дулатұлы, С.Көбеев, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Б.Майлин, І.Жансүгіров сынды қаламгерлер қазақ балалар туындыларының жанрлық шекарасын кеңейтіп, шет ел әдебиетіндегі педагогикалық және танымдық бағыттарды, ұлтымыздың фольклорлық сарындарын сол кезеңдегі әдебиетке енгізген. М. Жұмабаев,

І.Жансүгіров сияқты ақын-жазушылар ауыз әдебиетіміздің озық үлгілері саналатын жұмбақ, ертегі, аңыздардың жаңа тынысын ашты. Ж. Аймауытов сынды қаламгерлердің Паустовский, Осеева сияқты жазушылардың тәсілдерін қазақ топырағына лайықтап қолдануы шығармашылық ізденістің жоғары деңгейін көрсетеді. Қазақ балалар әдебиетінде бұл кезеңде бірнеше жанрлар жанданып, қазақ әдебиеттануының үлес салмағын арттырды. Мысал, өлең, авторлық ертегі, пьеса, жұмбақ өлең, ағартушылық бағыттағы үндеу өлеңдер, прозалық жанрда әңгімелер қалыптасып, жанрлық тұрғыда алдыға жылжыды. Көркемдік жүйе тұрғысынан көркем шығармаларды бейнелі сөздер мен теңеулермен, метафоралармен байланыстыру тиімді болды. Алаш кезеңіндегі жазушылардың қазақ балаларының дүниетанымына сай жазылған шығармалары балалар әдебиетіндегі ерекше орнын айқындай түсті.

Қорытынды. XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ балалар әдебиеті ұлттың мәдени және әдеби дамуының маңызды бір бөлігіне айналды. Алаш кезеңінде қазақ балалар әдебиеті жаңа бір арнаға ауысып, жанрлық және көркемдік жүйесі жаңа белеске қадам басты. Алаш қайраткерлері, оның ішінде Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов сынды тарихи тұлғалар қазақ балалар әдебиетін дамытуда, ғылыми тұрғыдан қайта жасақтауда айрықша еңбек етті. Олар балаларға арналған әдеби көркем шығармалар арқылы оқыту, тәрбие, білім беру, ұлттық дәстүрлер мен құндылықтарды ұрпақ жадына сіңіру міндетін Отан алдындағы борыштарына балады.

Алаш арыстары қалыптастырған қазақ балалар әдебиеті осы кезеңде ғылыми, ағартушылық бағыттағы поэзия, проза, драматургиямен толықтырылып, ұлттық тәрбиенің негіздері мен ұлтымыздың төл әдебиеті саналатын халық ауыз әдебиетінің үлгілері қайта жандандырылды. Сондай-ақ, жаңаша жанрлар мен көркемдік тәсілдер әдебиетімізге қосылып, мысал, ертегі, өлең, әңгіме, повесть сияқты жанрлар кеңінен дамыды. Осылайша, Алаш кезеңіндегі балалар әдебиеті қазақ халқының болашағы жас ұрпақты оқытуда, тәрбиелеуде негізгі құралға айналды.

Алаш қайраткерлері өз туындыларында балаларды оқу мен білімге қанаттандырып, жас буынды рухани және мәдени жағынан жетілуге, ұлттық мұраларымызды сақтауға шақырды. Алаштықтардың балалар әдебиетіне қосқан үлесі қазақ ұлтының сан ғасырлық қалыптасқан мәдени құндылықтарын жаңғырту мен қазақ балаларының дүниетанымын дамытуда аса маңызды рөл атқарғаны белгілі. Қайраткерлердің еңбектері ұлттық мұраларды сақтау мен дәріптеудің маңызды қадамы болды. Осылайша, қазақ балалар әдебиеті жас буынға білім мен тәрбие берудің сенімді құралына айналды. Қазіргі күнде

де сол туындылар тәрбиелік және көркемдік мағынасы арқылы ерекше құнды болып қала бермек.

Қорыта айтқанда, Алаш кезеңіндегі қазақ балалары үшін жазылған әдебиеттің дамуы мен жетілуі біз үшін тарихи әрі көркемдік тұрғыдан маңызды болды. Осы уақытта жазылған туындылар қазіргі күнде де жас буын тәрбиесі үшін елеулі әрі құнды әдебиет болып, ұрпақ жадында сақтала бермек.

Әдебиеттер

1. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш: зерттеу мен өлеңдер. – Алматы : Атамұра, 2003. – 208 б.
2. Тілепов Е., Қамзабекұлы Д. Алаш қозғалысы. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Сардар, 2014. – 528 б.
3. Байтұрсынұлы А. Қазақша оқу жайынан. Қазақ прозасы: Хрестоматия. – Алматы: Ғылым, 2001. – 672 б.
4. Байтұрсынұлы А. Қырық мысал: өлеңдер. – Алматы: Жазушы, 2004. – 120 б.
5. Көбеев С. Орындалған арман. – Алматы: Жазушы, 1989. – 416 б.
6. Білгеннің пайдасы. Қазақ ақын-жазушыларының балаларға арналған шығармалары. – Алматы: Жазушы, 2009. – 61 б.
7. Торайғыров С. Шығармалар: 2-томдық. – Алматы: Жазушы, 1967. – 380 б.
8. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Мектеп, 1994. – 316 б.
9. Жұмабаев М. Шығармалар: 3 томдық / Ред.алқасы: М.Базарбаев (жауапты ред.) т.б. – Алматы: Білім, 1995. – 512 б.
10. Аймауытов Ж. Тәрбиеге жетекші: Бала оқытушыларға. – Орынбор: Қазақстан, 1924. – 186 б.
11. Аймауытов Ж. Жаман тымақ: Өлеңдер, жұмбақтар, әңгімелер, ертегілер / құраст. Р. Тұрысбеков... – Алматы: Балауса, 1992. – 48 б.
12. Жансүгіров І. Жастарға: өлеңдер жинағы. – Алматы: Қазақ көркем әдебиет, 1959. – 59 б.
13. Жансүгіров І. Бес томдық шығармалар жинағы : бес томдық / І. Жансүгіров ; Қазақ ССР Ғылым Академиясы, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы : Жазушы, 1988. – 432 б.
14. Қасқабасов С.А., Сейітжанов З.Н., Набиолла Н. Илияс Жансүгірұлы және халық мұрасы // «Керуен» ғылыми журналы. Vol 81. – №4, 2023 – Б. 17-20. DOI: <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.4-01>
15. Kairbek R. Kemengger. How was the army of the Alash state built? Sultan K. Zhussip (Aqquly), Dikhan Qamzabekuly, Satay M. Syzdykov, Khalil B. Maslov // Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vol. 28. – №3, 2021. URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/yak-buduvalasya-armiya-derzhavi-alash>

Н.А. ҚУАНЫШБАЕВА

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана,
Республика Казахстан

С. САГЛАМ

Университет Памуккале, Денизли, Турция

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЖАНРОВАЯ СИСТЕМА ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПЕРИОДА АЛАШ

Аннотация. В статье рассматривается художественно-жанровая система казахской детской литературы периода Алаш. В процессе исследования анализируются жанровые особенности произведений казахской детской литературы, написанных в начале XX века, включая басни, стихи, пьесы, образцы устного народного творчества в виде сказок, скороговорок, загадок, а

также жанры поэмы, прозы и рассказа. Системно исследуются художественная структура произведений, их место в национальном образовании и роль в литературе, предназначенной для детей. Подробно изучается становление жанровой системы казахской детской литературы периода Алаш, художественные средства и стилевые особенности произведений. Через литературные произведения выявляются национальные ценности и культурная самобытность казахского народа. Также особенности каждого жанра казахской детской литературы анализируются с использованием методологических подходов, оценивается вклад произведений писателей периода Алаш в казахское литературоведение. На основе мнений исследователей детской литературы сделаны выводы. В статье детально рассматривается развитие художественной системы казахской детской литературы и её связь с национальными ценностями.

Ключевые слова: детская литература, период Алаш, жанровая система, художественные средства, национальные ценности, поэма, проза, рассказ, басня.

N.A. KUANYSHBAEVA

L.N. Gumilyev Eurasian national university, Astana, Republic of Kazakhstan

S. SAGLAM

Pamukkale University, Denizli, Turkey

THE ARTISTIC AND GENRE SYSTEM OF CHILDREN'S LITERATURE IN THE ALASH PERIOD

Annotation. This article examines the artistic and genre system of Kazakh children's literature during the Alash period. The study analyzes the genre-specific features of works of Kazakh children's literature written in the early 20th century, including fables, poems, plays, examples of oral folk literature such as fairy tales, tongue twisters, riddles, as well as the genres of poems, prose, and short stories. The artistic structure of works in these genres, their role in national education, and their place in children's literature are systematically studied. The formation of the genre system of Kazakh children's literature during the Alash period, as well as the artistic tools and stylistic features, are explored in depth. Through literary works, the national values and cultural identity of the Kazakh people are revealed. Additionally, the unique characteristics of each genre in Kazakh children's literature are analyzed using methodological approaches, and the contributions of Alash period writers to Kazakh literary studies in revitalizing these genres are evaluated. The article is based on the opinions of children's literature researchers and draws conclusions accordingly. The development of the artistic system of Kazakh children's literature and its connection to national values are examined in detail.

Keywords: children's literature, Alash period, genre system, artistic tools, national values, poem, prose, short story, fable.

References

1. Baitürsynұлы А. Әдебиет танытқыс: зерттеу мен өлеңдер. – Алматы : Atamūra, 2003. – 208 b.
2. Тілешов Е., Қамзәбекұлы Д. Алаш қозғалысы. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Sardar, 2014. – 528 b.
3. Baitürsynұлы А. Қазақша оқу жайнан. Қазақ прозасы: Hrestomatia. – Алматы: Ғылым, 2001. – 672 b.
4. Baitürsynұлы А. Қырық мысал: өлеңдер. – Алматы: Жазушы, 2004. – 120 b.
5. Көбеев С. Орындалған арман. – Алматы: Жазушы, 1989. – 416 b.
6. Білгернұн пайдасы. Қазақ ақын-жазушыларының балаларға арналған шығармалары. – Алматы: Жазушы, 2009. – 61 b.
7. Торайғыров С. Шығармалар: 2-томдық. – Алматы: Жазушы, 1967. – 380 b.
8. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Мектеп, 1994. – 316 b.

9. Jūmabaev M. Şyğarmalar: 3 tomdyq / Red.alqasy: M.Bazarbaev (jauapty red.) t.b. – Almaty: Bılım, 1995. – 512 b.
10. Aimauytov J. Tärбиеge jetekşı: Bala oqytuşylarğa. – Orynbor: Qazaqstan, 1924. – 186 b.
11. Aimauytov J. Jaman tymaq: Ölender, jūmbaqtar, ängimeler, ertegiler / qūrast. R. Tūrysbekov... – Almaty: Balausa, 1992. - 48 b.
12. Jansügirov I. Jastarğa: öleñder jinağy. – Almaty: Qazaq körkem ädebiet, 1959. – 59 b.
13. Jansügirov I. Bes tomdyq şyğarmalar jinağy : bes tomdyq / I. Jansügirov ; Qazaq SSR Čylym Akademiasy, M.O. Äuezov atyndağy ädebiet jäne öner instituty. – Almaty : Jazuşy, 1988. – 432 b.
14. Qasqabasov S.A., Seitjanov Z.N., Nabiolla N. Ilias Jansügirov jäne halyq mūrasy // «Keruen» ğylymi jurnaly. Vol 81. – №4, 2023 – B. 17-20. DOI: <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.4-01>
15. Kairbek R. Kemengger. How was the army of the Alash state built? Sultan K. Zhussip (Aqquly), Dikhan Qamzabekuly, Satay M. Syzdykov, Khalil B. Maslov // Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Vol. 28. – №3, 2021. URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/yak-buduvalasy-armiya-derzhavi-alash>

Авторлар туралы мәлімет:

Қуанышбаева Назерке Алмасқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Астана, Қазақстан.

Қуанышбаева Назерке Алмасовна – докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Kuanysbbaeva Nazerke Almaskyzy – doctoral student of L.N. Gumilyov Eurasian national university

Сонер Сағлам – философия докторы (PhD), Памуккале университетінің профессоры, Денизли, Түркия.

Сонер Сағлам – доктор философии (PhD), профессор университета Памуккале, Денизли, Турция.

Soner Saglam – Doctor of Philosophy (PhD), Professor Pamukkale University, Denizli, Turkey.